

KULTURMILJÖUTREDNING KV RÅTTAN 13, STOCKHOLM

**Kv Råttan 13
Stockholm**

Kulturmiljöutredning

Beställare: Einar Mattsson fastighets AB genom

Fredrik Westerberg

Datum 2019-02-14

Reichmann Antikvarier AB

Ekensbergsvägen 75 169 31 SOLNA

Tel: 08-734 07 90

E-post: postmaster@reichmann.se

Utförd av: Claes Reichmann, ansvarig, sakkunnig
kulturvärden K, Martina Berglund, handläggare,
sakkunnig kulturvärden K

Omslagsfoto: Kvarteret Råttan 13 sett från hörnet
Torkel Knutssonsgatan/krukmakargatan, november
2018.

INNEHÅLLS- FÖRTECKNING

Inledning	4
Bakgrund och syfte	4
Utredningsområde-avgränsning	4
Arbets sätt	4
Arbetsmodell för analys av kulturhistoriskt värde	4
Kulturvärde - definitioner och förklaringar	5
 Sammanfattning	 6
Historik	6
Nuläge	6
Tålighetsanalys	6
Kulturvärde	6
 Förutsättningar	 7
Detaljplan	7
Lagrum	7
 Historik	 9
Området	9
Råttan 13	10
Arkitekten Olle Zetterberg	12
 Nuläge	 13
Råttan 13 - Beskrivning	13
Årsringar	15
Vypunkter - i det nära perspekt. och på avstånd	17
Miljökaraktäristik	22
 Tålighetsanalys	 23
Närmiljö - byggnad	23
Miljö - helhet	23
 Kulturvärden	 24
Kv Råttan 13	24
Kulturhistoriskt perspektiv	24
Estetiskt perspektiv	24
Socialt perspektiv	24

Samtliga fotografier är tagna av Reichmann Antikvarier AB 2018, där ej annat anges.

Källor	25
Tryckta källor och litteratur	25
Otryckta källor	25
Internet	25
Arkiv	25

INLEDNING

Bakgrund och syfte

Reichmann Antikvarier AB har fått i uppdrag av Einar Mattsson att utföra en kulturmiljöanalys gällande flerbostadshuset i kvarteret Råttan 13. Anledningen är planer för om- och påbyggnad av fastigheten.

Kulturmiljöanalysen utgör ett kunskapsunderlag som beskriver och ringar in viktiga aspekter av fastighetens förutsättningar och kvaliteter utifrån ett historiskt kulturvärdesperspektiv. Arbetet utgör ett underlagsmaterial för kommande detaljplanearbete som syftar till att bereda plats för nya verksamheter och fler bostäder i byggnaden.

Utredningsområde-avgränsning

Kulturmiljöanalysen gäller kvarteret Råttan 13 som sträcker sig i en L-formad byggnad längs Torkel Knutssonsgatan och Krukma-kargatan. Analysen berör också intilliggande kvarter - utredningsområdet redovisas på illustrationen här intill.

Arbetsätt

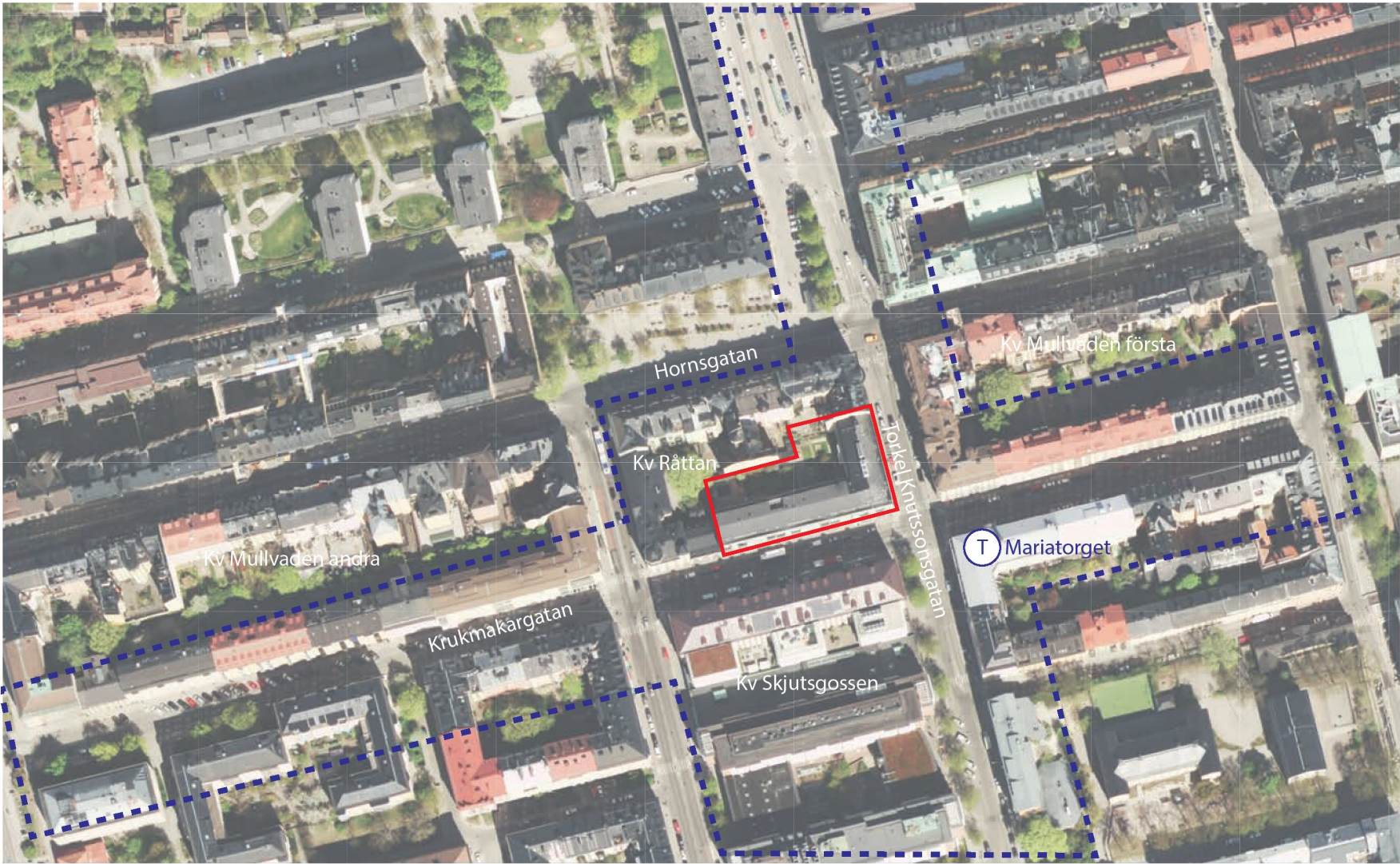
Reichmann antikvarier AB har genomfört arbetet som beskrivet i företagets kvalitetsmanual och i förekommande fall även kompletterat med diskussioner i arbetsgrupper med platsbesök och workshop. I detta fall har arbetet begränsats till två personer med extern kvalitetsgranskning.

Utgångspunkten för arbetet beskrivs i ”Rapport från Riksantikvarieämbetet. Plattform - Kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, priori-

tera och utveckla kulturarvet, 2015-01-19”. Sammanfattningsvis finns här tre huvudteman att följa och beskriva; Informationsinnehåll, Helhet och Relevans.

Strukturen för arbetet följer även i avgörande avseenden den som beskrivs i publikationen ”Kulturmiljöanalys, en vägledning för användande av DIVE 2009”. Arbetet motsvarar momenten S1, S2 och S3 enligt DIVE.

Illustration över aktuella kvarter. Kv Råttan 13 med byggnad och tillhörande gård är markerat med röd linje Ett ungefärligt utredningsområde är markerat med streckad linje.

Arbetsmodell för analys av kulturhistoriskt värde

Som hjälpmedel för att identifiera de ovanstående perspektiven på förekommande kulturvärden i en miljö eller byggnad finns olika metoder utarbetade. Den mest använda metoden utgörs av Riksantikvarieämbetets metod formulerad i skriften ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse”, Axel Unnerbäck, Uppsala 2002.

Modellen bygger på en identifikationsfas som är uppdelad i s.k. dokumentvärden, d.v.s. historiska egenskaper, och upplevelsevärden, d.v.s. estetiskt och socialt engagerande värden. Metoden är även kompletterad med en del som redovisar s.k. bruksvärden. Här vägs även sociala aspekter på byggnaden och miljön in.

Dessa värden kompletteras sedan av bedömning av graden av äkthet (autenticitet), kvalitet, tydlighet (pedagogiskt värde) sällsynthet och representativitet.

Kulturvärde - definitioner och förklaringar

Texten nedan är i sin helhet hämtad från Boverkets hemsida, Kunskapsbanken 2018.

”Kulturvärde är en sammanfattande benämning för vad som i den fysiska miljön bedöms som värdefullt ur kulturhistoriskt, estetiskt och socialt hänseende.

Begreppet kulturmiljö omfattar hela den av människan påverkade fysiska miljön. Detta betyder inte att allt i kulturmiljön har höga kulturvärden. Kulturvärden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och lämningar såväl som hela miljöer och stora landskapsavsnitt. Utöver kulturvärden kan kulturmiljön representera en rad olika former av värden för skilda offentliga och privata verksamhetsintressen och medborgargrupper, exempelvis biologiska eller ekonomiska värden.

Bebyggelsens och landskapets kulturvärden kan bedömas ur tre kompletterande perspektiv - kulturhistoriskt, estetiskt och socialt. Dessa perspektiv kan, var för sig eller tillsammans, motivera olika åtgärder för att tillvarata kulturvärdena i den kommunala planeringen.

Värdering ur ett kulturhistoriskt perspektiv

Värdering ur ett kulturhistoriskt perspektiv avser en bedömning av möjligheterna att genom exempelvis bebyggelsen och landskapet utvinna och förmedla kunskaper om olika skeenden och sammanhang och därigenom även förståelse av människors livsvillkor, i skilda tider – inklusive de

förhållanden som råder idag. Denna bedömning förutsätter kunskaper inom bland annat arkeologi, historia, etnologi och kulturgeografi.

Värdering ur ett estetiskt perspektiv

Värdering ur ett estetiskt perspektiv gäller en bedömning av bland annat rumsliga, visuella och akustiska egenskaper i den fysiska miljön. Värdering ur ett estetiskt perspektiv bygger på kunskaper inom bland annat konstvetenskap och arkitektur.

Värdering ur ett socialt perspektiv

Värdering ur ett socialt perspektiv innebär att bedöma människors relationer till kulturmiljön – hur olika grupper av individer använder, uppfattar och värdesätter exempelvis bebyggelsen och landskapet. En sådan bedömning kan ha sin utgångspunkt ibland andra ekonomiska, sociologiska eller psykologiska metoder.

De tre perspektiven är delvis överlappande men till stora delar åtskilda. Exempelvis kan socialhistoria och arkitekturhistoria ingå som delar av det kulturhistoriska perspektivet på en bebyggelsemiljö. Samtidigt kan bebyggelsemiljöns kulturhistoriska bakgrund och innehåll påverka och delvis förklara hur den upplevs och värderas idag ur ett socialt eller ett estetiskt perspektiv. En miljö som inte bedömts som värdefull ur ett kulturhistoriskt perspektiv, kan ändå värderas högt ur ett estetiskt och/eller ett socialt perspektiv.

Bedömningar av vad som är värdefullt kan i olika grad förändras över tid, genom framväxten av nya kunskaper och synsätt. Vissa värden kan emellertid vara mer beständiga än andra. Kulturvärden kan på så sätt bevaras, omskapas, utvecklas och nybildas i takt med samhällets utveckling och förändring.

I Boverkets byggregler (BBR) används begreppet kulturvärden som en samlingsbeteckning för en byggnads byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, konstnärliga och arkitektoniska värden”.

SAMMANFATTNING

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

Exteriör

- Fasader av ädelputs med sockelvåning av konststen och ekebergsmarmor.
- Portar av ädelträ och vita fönster- och balkongpartier med avfasade hörn.
- Bottenvåning med butikslokaler med skyltfönster av ädelträ.
- Den raka kopparplåtsklädda takfoten med indragen vindsvåning.
- Det indragna hörnet mot Torkel Knutssongatan.
- Byggnadens sammanhållna volym utan kraftigt uppstickande delar

Interiör

- Trapphus med golv av kolmårds-marmor och väggar med stucco lustro (?) samt räcken av smide och trä.

PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

- Om- och tillbyggnad ska ske med stor hänsyn till byggnadens värdebärande karaktärsdrag.
- Vid tillbyggnad bör byggnadens enkla och rationella formspråk särskilt beaktas tillika den visuella effekten av den indragna vindsvåningen.

Historik

Rutnätsplanen kring kv Råttan 13 fick sin form under 1800-talets andra hälft och bestod då av lägre sten- och trähusbebyggelse. Kvarteret Råttan hade fortfarande 1902 trähus mot Hornsgatan och tomten nr 13 bestod av tre st. stenhus uppförda på 1880-talet.

Först på 1920-talet fick kvarteret sin slutna form av stenhus. Bara ca 40 år senare skedde rivningar för att ge plats åt den byggnad vi ser idag. Liknande utveckling skedde i angränsande kvarter, som en följd av tunnelbanebygget och nya bostadsreformer.

Kv Råttan uppfördes 1965 efter ritningar av den produktive arkitekten Olle Zetterberg. Byggnaden fick 6 våningsplan samt indragen vindsvåning.

1976 godkändes den nu gällande detaljplanen med enhetlig bostadsbebyggelse för nybyggnad.

Förändringar sker kontinuerligt i närområdet under 1900-talets senare del med nybyggnationer från 1970 och 1980-talet. Kv Råttan förändrades mycket lite under motsvarande period medan 1940-talshuset kv. Skjutgossen i söder byggdes om och blev ett mordernt kontorshus under 2000-talets första decennium.

Nuläge

Kv Råttan bevarar till stora delar sitt ursprungliga fasadutförande medan de kommersiella delarna i entréplan har byggts om och utnyttjas sparsamt.

Spridningen av byggnader över decennierna uppvisar en mycket varierad bild tämligen jämt fördelad fram till 1980-talet.

Råttan 13 upplevs som lägre än omkringliggande bebyggelse vilket delvis kan vara ett resultat av topografin samt takfotens gestaltning och indragna vindsvåning.

KARAKTÄRISTIK

Den omkringliggande miljön är mycket varierad och levande med olika fasadmaterial, kulörer, stiluttryck, innehåll - verksamhet och formelement.

Bostadsbyggnader med publik verksamhet i entréplan dominerar miljön och en övervikt av arkitektur som uttrycker en modernistisk tradition med slätare fasader och rakare/enklare takfotshantering kan identifieras.

Materialmässigt dominerar puts i gula och röda kulörer samt fasadsten med tegel i olika nyanser.

Tålighetsanalys

Byggnaden och gaturummet mot Krukmakargatan bedöms vara känslig för en förändrad hushöjd medan det mot Torkel Knutssongatan finns en högre grad av tålighet.

Byggnadens återhållna gestaltning och tydliga bostadskarkitär gör att det finns en känslighet för tillägg.

Avläsbarheten av den befintliga byggnadens avslutning är av stor betydelse för upplevelsevärde.

Taklandskapen i området uppvisar en stor variation vilket ger en tålighet vid förändringar.

Miljön som helhet bedöms vara tålig för variationer i takfotshöjder medan hög känslighet finns för större avvikelser inockhöjd.

Arkitekturen i området är av mindre påkostad karaktär och relativt nedtonad och traditionell beträffande materialval och gestaltning. Detta gör miljön känslig för alltför avvikande nya inslag.

Kulturvärde

Kv Råttan 13 har byggnadshistoriska värden i sin egenskap som relativt oförändrad bostadsbyggnad från 1960-talet.

Det är ett representativt exempel på en byggnad i Einar Mattssons anda, med enkla men gedigna material valda för att hålla i ett långt perspektiv.

Den historiska avläsbarheten i stadsväven är mycket tydlig genom de angränsande brandgavlarna, både den egna, invid brandstationen på Krukmakargatan, och den i Kv Råttan 9 i hörnet Torkel Knutssongatan/Hornsgatan.

Sockelvåningen (mot Torkel Knutssongatan) är klädd med exklusiv Ekebergsmarmor och glaspartier i ädelträ (teak?) vilket ger ett estetiskt värde. Ändrade skyltfönster och entré försvårar idag upplevelsen.

Den kraftfulla takfoten i koppar med det indragna sadeltaket gör att byggnaden upplevs som tidstypiskt modern med platt tak.

Bostadsbyggnad med stora kvaliteter beträffande miljö och funktionalitet. Centralt läge i staden och nära till service och kollektivtrafik.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Detaljplan GÄLLANDE PLANER

För den aktuella fastigheten gäller PL 6648A. Förslag till ändrad stadsplan för kv Mullvaden första, kv Råttan och kv Mullvaden andra mm, godkänd av byggnadsnämnden 23 september 1976. Planen anger endast fastighetens användning, bostäder med affärsvåning, och tillåtna sju våningar.

Lagrum MILJÖBALKEN

Miljöbalken (1988:808)

Den aktuella fastigheten är en del av ett riksintresse för kulturmiljövården, Stockholms innerstad med Djurgården. Strax intill ligger en av riksintressets värdekärnor Åsöberget. Att ett område pekats ut som riksintresse innebär att det bedöms ha så stora kulturhistoriska värden att det är av vikt för hela landet. I det kommunala arbetet med samhällsplanering skall dessa värden prioriteras. Om en åtgärd innebär påtaglig skada på de värden som ligger till grund för utpekandet är den enligt Miljöbalken inte tillåtlig. Även om skadan inte kan anses som påtaglig bör extra hänsyn visas.

Förändringar som påverkar riksintressanta värden bedöms utifrån dess grad av påverkan. Även förändringar som görs utanför riksintressets geografiska avgränsning kan bedömas påverka riksintresset. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för riksintressen.

Utsnitt ur gällande plan för kv Råttan och Mullvaden första och andra.

Riksintressen regleras i miljöbalkens tredje kapitel:

3. kap. 6 § Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

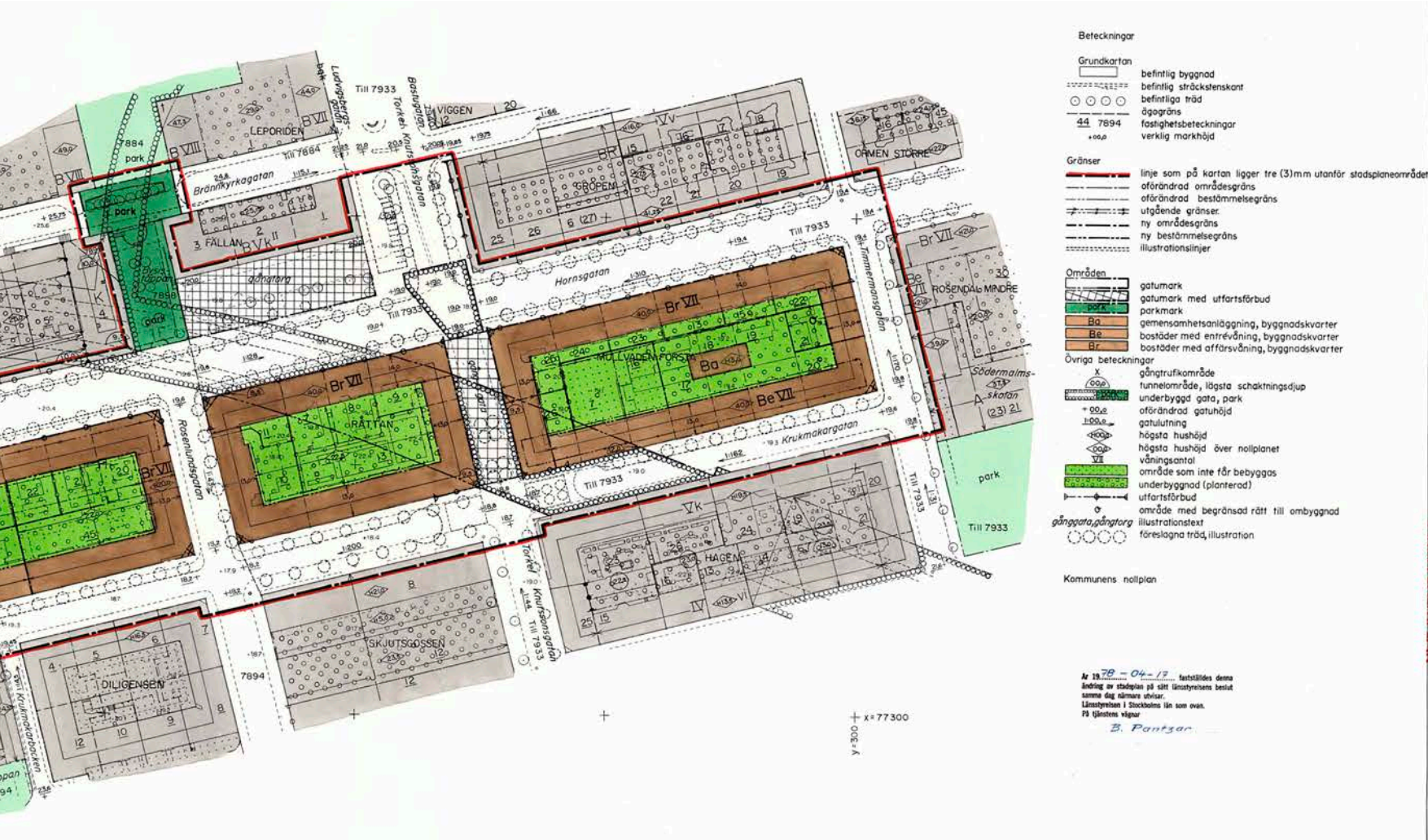
För riksintresset har **motiv** utarbetats av Riksantikvarierämbetet samt en beskrivning av dess uttryck. Riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården har följande motivering:

Storstadsmiljö, präglad av funktionen som landets politiska och administrativa centrum sedan medeltiden och de mycket speciella topografiska och kommunikationsmässiga förutsättningarna för handel, samfärdsel och försvar. Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilt tydliga uttryck med alla epoker från medeltiden till

nutid väl representerade. Residensstad, domkyrko- och universitetsstad samt viktig sjöfarts- och industristad. (Stiftsstad, Skolstad).

De **uttryck** för riksintresset som är relevanta för det aktuella projektet är:

- Det stora reglerings- och utbyggnadsområdet på malmarna, med planstruktur, kyrkor, offentliga byggnader och bostäder.
- De tydligt avläsbara ”årsringarna” i stadsväxten.
- Stadssiluetten med den begränsade hushöjden där i stort sett bara kyrktornen och offentliga byggnader tillåts höja sig över mängden.

KULTURHISTORISK KLASSIFICERING

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt Plan- och bygglagen har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stockholms stadsmuseum är ett kunskapsunderlag utan rättsligt bindande verkan om de inte införs i detaljplan.

Den aktuella fastigheten Råttan 13 är ännu inte klassificerad av Stadsmuseet. Övriga byggnader inom samma kvarter är klassificerade ”gröna”, d v s en byggnad som är ”särskilt kulturhistoriskt värdefull”.

PBL

I plan- och bygglagens andra kapitel anges att planläggning ska ske med hänsyn till förhållandena på platsen:

2 kap. 3 §

Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

2 kap. 6 §

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till;

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan, Då planområdet ligger inom en kulturhistoriskt värdefull miljö bedöms plan- och bygglagens förbud mot förvanskning vara tillämbart:

8 kap. 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på

1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,
2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser, och
4. bebyggelseområden.

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Kv Råttan 13 inringad i rött.

HISTORIK

Området

KV RÅTTAN OCH KV MULLVADEN FÖRSTA & ANDRA

Området kring nuvarande kvarteren Mullvaden och Råttan utgjordes in på mitten av 1600-talet av kuperad och obebyggd mark. På 1640-talet lades ett rätvinkligt gatusystem ut på hela Södermalm enligt en stadsplan där Götgatan och Hornsgatan utgjorde de två stora stråkgatorna. Det nuvarande kvarteret Råttan var då en del av det större kvarteret Mullvaden andra. Kring mitten av 1800-talet delades kvarteret upp i två delar genom den tillkommande Rosenlundsgatan och kvarteret Råttan skapades.

FÖRYNGRINGSSKEDEN - 1900-TAL

Kring slutet av 1800-talet bestod bebyggelsen i och kring kvarteret Råttan främst av lägre stenhus men också låga hus av trä,

vilka dock under början av 1900-talet och in på 1920-talet revs och ersattes med ståtliga stenhus. Under 1880-talet uppfördes flerbostadshus längs Krukmakargatan och i hörnet nuvarande Torkel Knutssonsgatan (då Skinnarviksgatan). Maria brand- och polisstation i hörnet Krukmakargatan/Rosenlundsgatan stod färdig vid 1900-talets början.

RIVNINGAR 1960- OCH 70-TAL

Under 1960-talet pågick de stora innerstadsregleringarna runt om i Stockholm då ett stort antal äldre hus revs för att ersättas med nya. Detta skedde främst på Norrmalm genom den s k Citysaneringen men även på andra platser i innerstaden. Bakgrunden var bland annat att de dåligt underhållna husen inte ansågs vara tillräckligt

moderna och att de hade för stora renoveringsbehov. Det pratades också om att husen på Hornsgatans södra sida skulle rivas, dock stoppade en stark opinion dessa planer.

På 1970-talet började bostadsbolaget Svenska bostäder köpa upp äldre fastigheter i innerstaden för att kunna riva och istället bygga nytt. Detta var vad som skedde vid kvarteret Mullvaden första som blev särskilt känt i samband med den uppmärksammade ockupation av bostadshusen vid Krukmakargatan 6-12 som pågick 1977-78, Mullvadsockupationen. Argumentationen för rivning handlade bl a om att det konstaterats att husen hade stora sättningsskador på grund av de grundvattensänkningar som skett i och med byggandet av tunnelbanan.

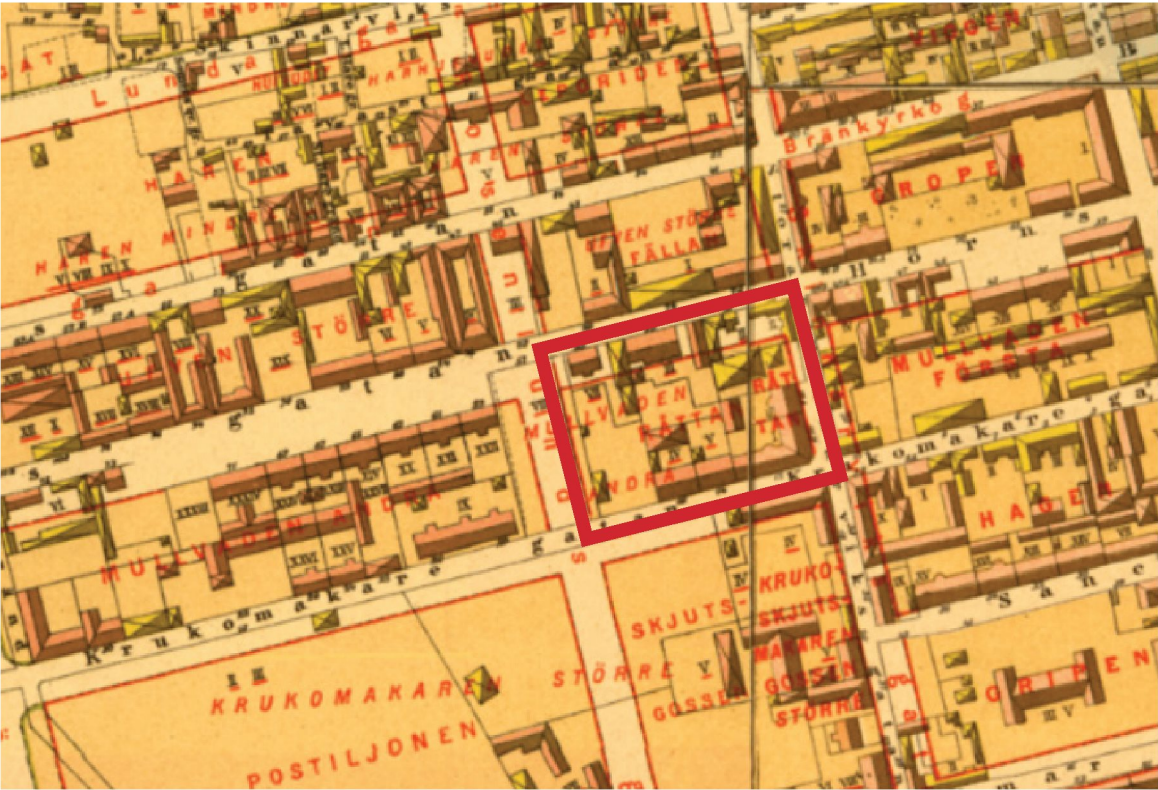
Husen revs tillslut och 1980 stod de nya husen klara. För att möta opinionen och skapa variation i kvarteret utfördes huset med till synes fyra olika olika fasader.

Överst T h.
Vy längs Krukmakargatan österut år 1909. Gaveln tillhör nuv. kv. Skjutsgossen Källa: Stockholms stadsmuseum.

T v.
Karta från 1885 då kv Råttan (i rutan) tillskapats. Källa: Stockholmskällan.

T h.
kv Råttan med Hornsgatan 51 långfasaden i trä. Tidigare Råttan 13 strax bakom med synlig gavel 1902, foto Ateljé Larsson. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Råttan 13

Det nuvarande huset i kvarteret Råttan 13 uppfördes 1965 efter ritningar av arkitekten Olle Zetterberg. Huset fick sex våningar, källare och en indragen vindsvåning. Huset gavs en enkel och återhållsam arkitektur med gedigna material såsom ädelputs och natursten och en karaktäristisk bred takomfattning i kopparplåt. Här fanns parkeringsgarage i hela källarvåningen och butikslokaler och kontor i bottenplan.

Lägenheter utfördes i olika storlekar, från enkelrum med kokskåp till 4 rok med vardagsrum i etage i den indragna vindsvå-

ningen. Här fanns också kontorslokaler för Einar Mattssons byggnads AB.

På denna plats i kvarteret stod tidigare tre äldre flerbostadshus uppförda under 1880-talet. Bakgrunden till beslutet om rivning är något oklart men sannolikt handlade det även här om sättningsskador efter tunnelbanebygget och önskemål om modernisering.

Det nya huset byggdes med två extra våningar i förhållande till de rivna och det indragna hörnet utfördes i likhet med befintliga byggnader, men i en modern tappning.

Huset har under åren genomgått mindre förändringar, exteriört framför allt i gatuplanet där vissa portar och fönsterpartier har bytts ut och entrén vid Torkel Knutsonsgatan 16 har flyttats ut i gatulivet. Även balkongernas fronter och räcken har ersatts, dock till en utformning mycket lika originalet. Samtliga fönster i bostadsvåningarna har fått en yttre båge i aluminium och innergården har rustats upp.

T v.
Kv Råttan 10 och 13,
omkring 1920-tal,
foto A Malmström.
Bilderna är beskuren.

T h.
Kvarteret foto-
graferat 1968. Källa:
Stockholms stads-
museum.

Kulturmiljöutredning
Historik

Ovan originalritningar över fasader mot Torkel Knutsonsgatan och Krukmakargatan. Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor.

T v. kv Råttan 13 i hörnet Krukmakargatan/Torkel Knutsonsgatan 1961, strax innan rivning. Källa: Stockholms stadsmuseum Foto G Fogde.

T h. kv Råttan mot Hornsgatan 1968. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Arkitekten Olle Zetterberg

Olle Zetterberg (1909-1994) utbildade sig vid byggnadsyrkesskolan vid Tekniska skolan 1930-33 och var sedan specialstuderande vid KTH 1935-37. Han var anställd bl a hos Gunnar Asplund, Sigurd Lewrentz och Ahrbom & Zimdahl. År 1934 började han arbeta hos arkitekten Ernst Grönwall och tillsammans ritade de bl a uppmärksammade biograf Draken vid Fridhemsplan. Zetterberg startade egen verksamhet 1943 och under en period var han även stadsarkitekt i Rimbo kommun.

Olle Zetterberg är upphovsman framför allt till ett stort antal flerbostadshus, såväl lameller som punkt- och skivhus. De uppför-

des förutom i Stockholms innerstad även i Hagsätra, Rågsved, Hammarbyhöjden, Stureby och Fruängen. Under 1960-talet ritade han hus i Bredäng, Sättra, Tensta och Vårberg, För Einar Mattsson ritade Zetterberg ett 20-tal bostadshus under 1953-73. Andra återkommande uppdragsgivare var byggnadsfirmorna Ragnar Bodin, Folke Eriksson och BGB, Byggmästarnas gemensamma byggbolag.

Zetterberg ritade ett antal flerbostadshus som uppfördes i innerstaden, framför allt på Södermalm, med mycket liknande utformning. Huset i kvarteret Råttan förefaller vara hans första av denna typ och som sedan kom att stå modell för liknande va-

rianter där vissa byggnadselement, såsom äldelputsen, balkongernas fasade hörn, den rationella fönstersättningen och breda takomfattningen, återkom.

Exempel på dessa är kvarteret Spettet 17 och 18 på Hornsgatan från 1968 respektive 1973, Bonden större 43 på Skånegatan från samma år samt Harven 3 i hörnet Södermannagatan/Gotlandsgatan 1971. Ett hus byggdes i Vasastan, Geten 29 på Tulegatan från 1969. Kvarteret Geten, Harven och Bonden större uppfördes i Einar Mattssons regi medan Ragnar Bodin var byggherre vid Spettet 17 och BGB, Byggmästarnas gemensamma byggbolag lät uppföra Spettet 18.

T v
kv Åvinge 2 från
1973. Källa: Lund-
berg Arkitektur.

T h
Kv Spettet 17. Bild
från google,

NULÄGE

Råttan 13 - Beskrivning

Huset i kv Råttan 13 har till sin exteriör ändrats mycket lite sedan uppförandet. Byggnaden i sex våningar har fasad av brun ädelputs och en sockelvåning som mot Krukmakargatan är klädd med kvadratiska konststensplattor och mot Torkel Knutssonsgatan har vita plattor av ekebergsmarmor. In mot gården är hela fasaden spritputsad i beige.

Fönstersättningen är enkel och rationell med vita fönsterbågar numera med utvändiga bågar av aluminium. Rektangulära burspråk har fönster med bröstning av vitt skivmaterial av typ minerit. Balkongerna har kvar sin ursprungliga form med avfasade hörn men med utbytta fronter med vit sinuskorrugerad plåt och svarta räckesöverligger i aluminium.

I bottenvåningen finns ursprungliga träportar kvar liksom stora butiksfönster, dock igensatta med reklam. Vissa fönsterpartier och dörrar har ersatts med aluminium, såsom vid det indragna hörnet mot Torkel Knutssonsgatan. Vid indraget finns en sexkantig pelare klädd med ekebergsmarmor. Husets tak har ett rakt avslut klädd med kopparplåt. Dess indragna vindsvåning, även den klädd i kopparplåt, har kvadratiska fönster.

I väster, där byggnaden möter Maria brandstation, finns en fönsterlös brandgavel där ett mörkare parti skvallrar om var brandstationens tidigare skorsten fanns.

TRAPPHUS

Trapphusens golv är belagda med kolmårds-marmor i trappor och på alla plan. I vissa trapplopp är kanterna klädda med mörk terrazzo. Golven går igen i gatuplanets butikslokaler. Räcken är av målat smide och handledare i lackat mörkt trä. I entrén är väggarna målade i enfärgad högblank stucco lustro i vitt med kontrasterande väggar i grönt eller rött. Längre upp i trapphusen har väggarna målats med moderna färgtyper. Lägenhetsdörrarna av blandad karaktär med mörk fanér typ gabon som ursprunglig typ.

LÄGENHETER

Varierande storlekar allt från 1 rum och kokvrå till 4 rums etagelägenheter i vindsplan.

GÅRD

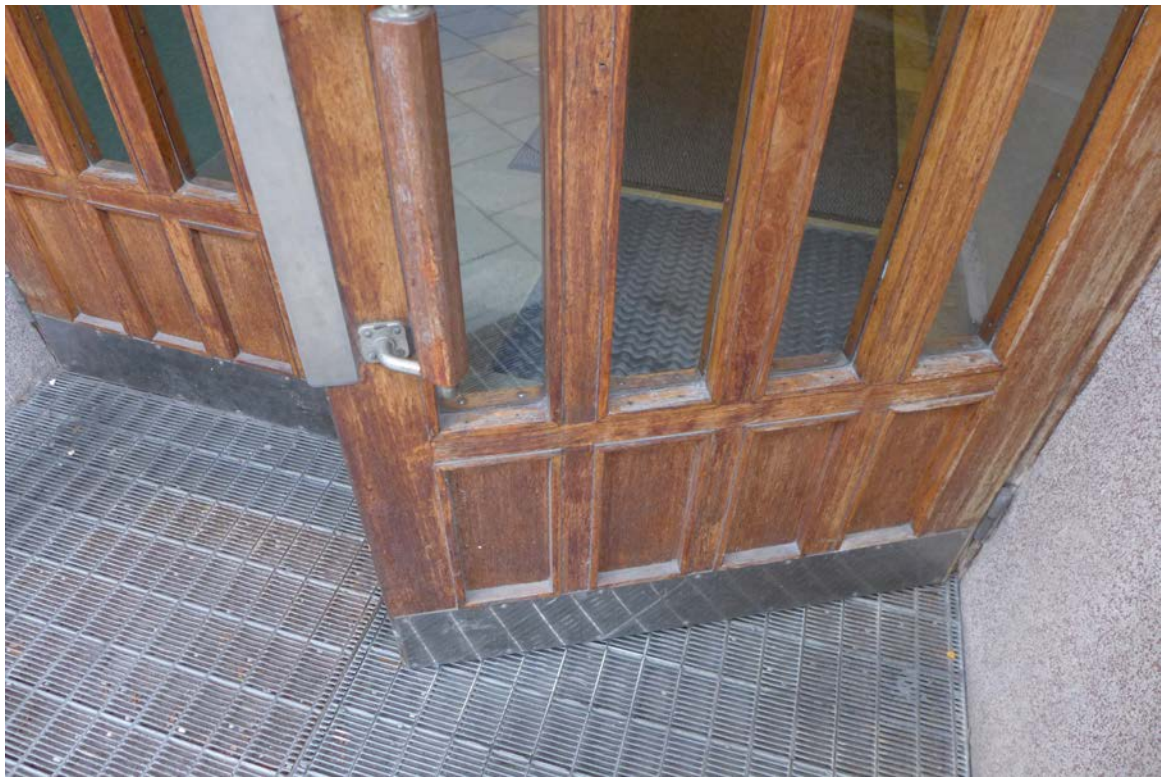
Gården som tillhör Råttan 13 har relativt nyligen rustats upp men behåller i stort sin struktur från 1960-talet. Marken är belagd med betongsten av olika format och upphöjda partier kantas av svartmålat trä eller betongplattor. Partierna i mitten täcks av gräs medan de närmast husen innehåller planteringar. Häckar avgränsar och skapar mindre rum tillsammans med träd av olika sort.

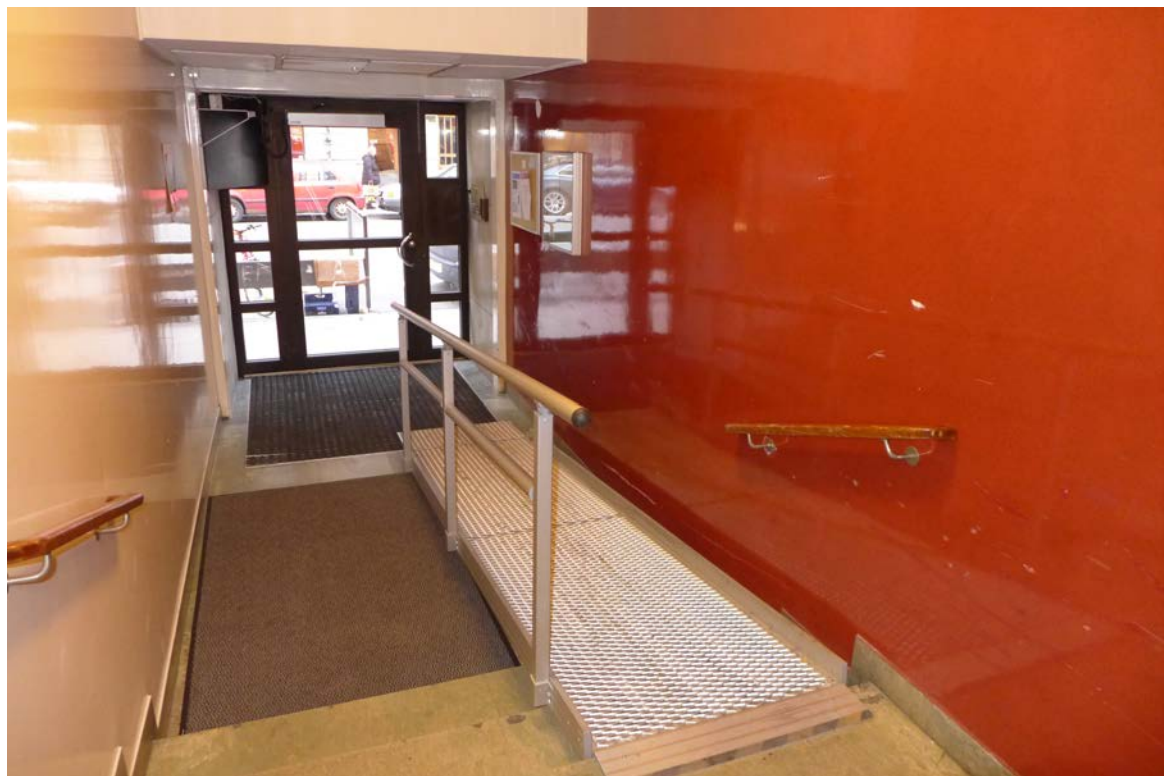
I väster ger taklanterniner ljus till det underliggande garageplanet. Vid gårdens vardera ände finns mindre lekplatser med lekredskap och sandlåda. Gården avgränsas med gunnebostängsel mot intilliggande fastigheter.

Ovan balkonger och burspråk mot Torkel Knutssonsgatan.

Nedan ursprungliga entréportar.

Ovan entré med röd stucco lustro och marmorgolv.

Nedan ursprunglig port mot gården.

Kv Råttan 13

Ovan det indragna hörnet med plattor av ekebergsmarmor i sockelvåningen och på pelare samt utbytta entré- och fönsterpartier.
Nedan innergården där fasaderna är spritputsade.

Kulturmiljöutredning
Nuläge

Sida: 14 (25)

Årsringar

Kvarteren i närområdet består av byggnader från många olika årtionden vilket ger en stor variation av stilar och fasaduttryck.

Kvarteret Råttan består, förutom av den aktuella byggnaden, av fem stycken byggnader varav fyra uppfördes vid 1900-ta-

lets början och ett av dem uppfördes på 1920-talet.

En genomgång av husen längs Krukmakargatan och delar av Torkel Knutssongatan (se illustration) visar att inte mindre än tio olika årtionden, från 1880-tal till 1980-tal,

är representerade. Längs Krukmakargatans västra del dominerar 1970- och 80-talen men här finns även gatans enda hus från 1880-talet.

Den östra delen är än mer varierad, där möjligen byggnader från 1960-talet och

1980-talet dominerar genom bl a det aktuella kvarteret Råttan 13 och Mullvaden första 27 med sin fyrdelade fasad.

Illustrationen visar den stora variation i tillkomstår för byggnaderna inom undersökningssområdet.

Fyra vupunkter A-D illustrerar detta på kommande uppslag

A. Ovan huset i kvarteret Skjutsgossen från 1940-talet, delvis ombyggt under 2000-talet.
B. Nedan kvarteret Mullvaden första med huset närmast från början av 1900-talet och intilliggande från 1980-talet.

C. Ovan 1960-talshus i kvarteret Hagen.
D. Nedan 1930-talsbebyggelse till vänster och hus från 1970-talet närmast till höger.

Vypunkter - i det nära perspektivet och på avstånd

På följande sidor beskrivs hur kvarteret Råttan 13 uppfattas i närområdet utifrån tio olika vypunkter. Punkterna finns både i det nära och i det lite längre perspektivet. Illustrationen intill visar från vilka punkter som fotografierna är tagna.

RESULTAT - IAKTTAGELSER

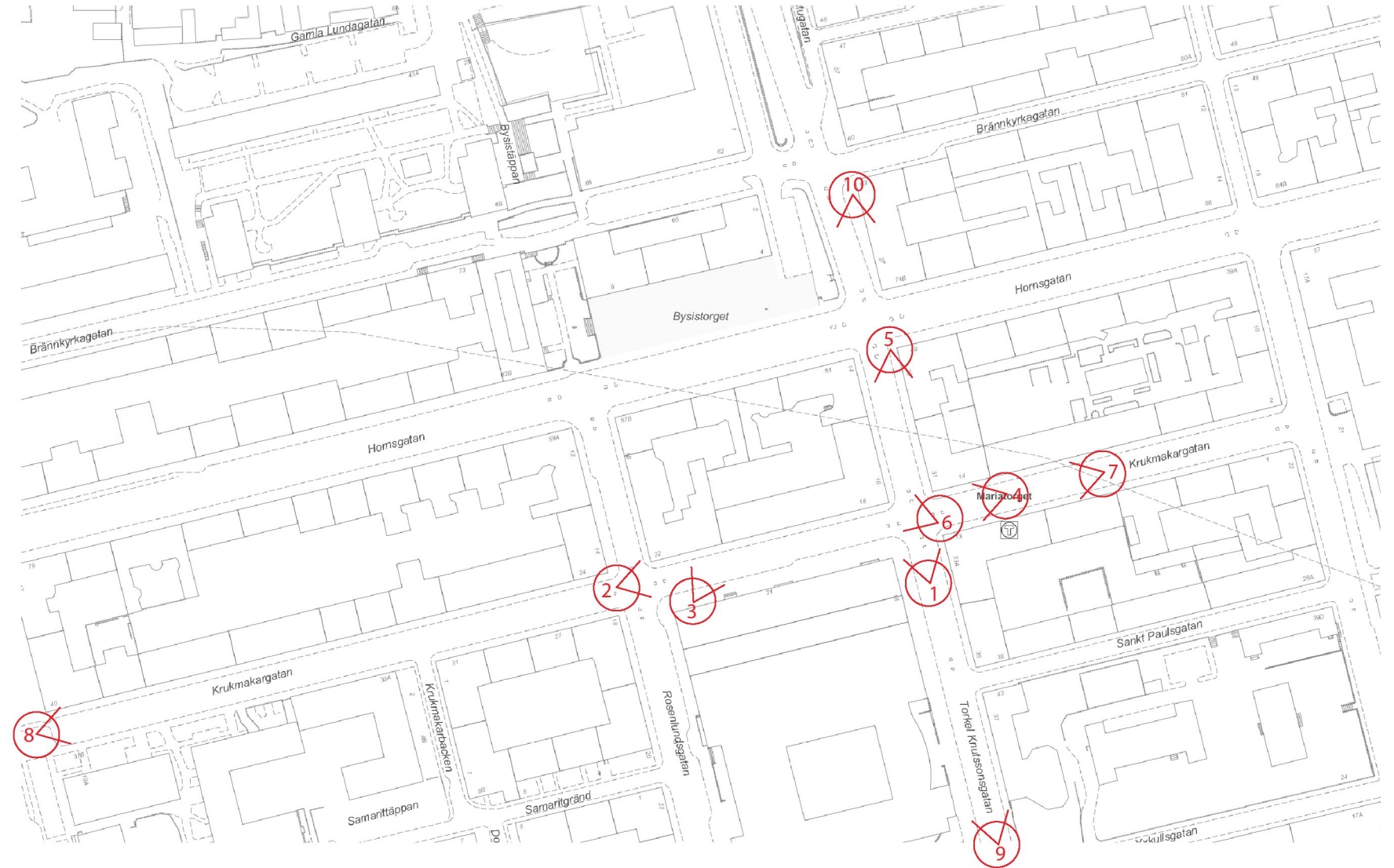
I det nära perspektivet

I det nära perspektivet upplevs Råttan 13 ha en något lägre höjd i förhållande till sin omgivning. Upplevelsen förstärks av den kraftigt markerade takfoten av koppar. Tydligast blir detta i mötet med kv Råttan 9, hörnhuset mot Hornsgatan där takfot och brandgavel tydligt markerar skillnaden. Se i vy 1, 5 och 6.

Fastigheten mitt emot på Torkel Knutssonsgatan har tornmotiv på hörnet samt uppstickande gavelmotiv (fronton) som, trots sin relativt lika takfotshöjd, markerar en höjdskillnad.

På avstånd

Det längre perspektivet utgörs av täta gatumiljöer där Råttan 13 ofta är svår att identifiera. Råttan 13 kan även sägas markera en lågpunkt i topografin. Svag stigning mot väster och något kraftigare mot söder. Huset ger ett lägre intryck i vyer längst Torkel Knutssonsgatan från södra och norra delarna, vy 9 och 10.

I DET NÄRA PERSPEKTIVET

kv Råttan 13 har med sitt satta formspråk en i kvarteret tämligen låg höjd, trots dess sex våningar. Huset intill i hörnet Torkel Knutssonsgatan/Hornsgatan (Råttan 9) har lika många våningar men med en tydligt uppstickande brandgavel där husen möts.

Detta förhållande blir mest framträdande i vy 1, 5 och 6. I de omkringliggande kvarteren är husens våningsantal mellan 5 och 7 och deras höjd är relativt homogen, med några undantag för uppstickande torn och frontespiser i kv Mullvaden första 26 och Maria brandstation i kv Råttan 10 (vy 1 och 2).

Den mest avvikande husvolymen är intilliggande Maria brandstation som endast sträcker sig över de fyra nedersta våningarna av Råttan 13.

I och med detta blir också den släta brandgaveln i kv Råttan 13 särskilt tydlig (vy 3). Sett från korsningen Krukmakargatan/Rosenlundsgatan (vy 2) är grannhusens torn tydliga motiv tillsammans vilka står som pendanger till varandra.

Vy 2. (ovan) Korsningen Krukmakargatan/Rosenlundsgatan.

Vy 1. Råttan 13 sedd i riktning mot Hornsgatan med kv Mullvaden första till höger.

Vy 3. Brandgaveln mot Maria brandstation vid Krukmakargatan.

Ett steg in längs Krukmakargatan där vägen möter Torkel Knutssonsgatan (vy 4) uppfattas Råttan 13 som lägre än huset i kvarteret Skjutsgossen mittemot. Här sticker endast tornet på Maria brandstation upp ovanför taklinjen.

Vy 4. En bit in från korsningen Krukmakargatan/Torkel Knutssonsgatan.

Vy 5. (ovan) I perspektiv från Hornsgatan.

Vy 6. (nedan) Hörnet Krukmakargatan/Torkel Knutssonsgatan.

PÅ AVSTÅND

Sett från långt håll smälter Råttan 13 in i mängden och blir svår att identifiera. Detta blir särskilt tydligt från den östra delen av Krukmakargatan där bebyggelsens skala ger upplevelsen av en homogen takfotslinje (vy 7). Detta gäller även från Krukmakargatans västligaste del där främst husets vita balkonger dominerar (vy 8).

Sett från Torkel Knutssonsgatans södra del (vy 9) blir däremot den låga hushöjden i kv Råttan 13 väldigt tydlig mot grannhusets uppstickande brandgavel. I detta perspektiv uppfattas alltså byggnaden snarare som en avvikande volym i kvarteret. Här kan topografin spela viss roll där Råttan markerar en lågpunkt i en annars svagt lutande omgivning.

Vy 7. Längs Krukmakargatans östra del med kv Mullvaden första till höger.

Vy 8. (ovan) Från Krukmakargatans västligaste del. Härifrån syns främst de vita balkongerna. Vy 9. (nedan) Från Torkel Knutssonsgatans södra del där byggnaden upplevs som betydligt lägre än de de runtomkring liggande byggnaderna.

Vy 10. Från Torkel Knutssonsgatans norra del.

Miljökaraktäristik

PLANFORM

Området har en relativt tät innerstadskarak-
tär med konsekvent rutnätsplan och
övervägande slutna kvarter.

TOPOGRAFI

Topografin är relativt platt där Kv Råttan
ligger i en slags lågpunkt. Torkel Knuts-
sonsgatan höjer sig söder ut mot Wollmar
Yxkullsgatan och utgör den största höjd-
skillnaden i närområdet. Krukmakargatan
stiger långsamt mot väster upp mot Ring-
vägen.

GATURUM

Gatubredderna är övervägande av inner-
stadskarakär ca 18 meter med ett något
bredare avsnitt på Krukmakargatan invid
kv. Råttan.

VEGETATION - GRÖNYTOR - PARK

Hårdgjorda ytor dominerar stort med en-
kelsidig trädrad längst med Torkel Knuts-
sonsgatan söder ut och invid Krukmakar-
gatan väster ut.

HUSHÖJD - TAKFOTSHÖJD

Hushöjderna inom undersökningsområdet
förmedlar en relativt jämn helhetsupple-
velse. Troligen på grund av den homogena
gatustrukturen. Takfotshöjderna varierar
i högre grad och hänger intimt ihop med
byggnadernas arkitektoniska uttryck och
respektive takform.

TAKLANDSKAPET

Taklandskapen varierar i stor utsträckning
och har tidstypiska utformningar från tids-

perioderna 1900 till 1980-tal. Detta innebär
allt från uppstickande hörntorn och fron-
tespiser samt takkupor på branta takfall,
traditionella sadeltak och platta tak.

ARKITEKTUR - STILVARIATION

Miljön är mycket varierad och levande med
olika fasadmaterial, kulörer, stiluttryck,
innehåll - verksamhet och formelement.

Bostadsbyggnader med publik verksamhet
i entréplan dominerar och en övervikt av
arkitektur som uttrycker en modernistisk
tradition med slätare fasader och rakare/
enklare takfotshantering kan identifieras.

Undersökningsområdet har bebyggelse
med mindre påkostad utformning, utan
viktigare representativa funktioner. Mate-
rialmässigt dominerar puts i gula och röda
nyanser samt fasadsten med tegel i olika
nyanser.

Inom kv. Råttan finns brandgavlar som ett
formelement som utgör en karaktäristisk
del. Detta är inte så ofta förekommande i
undersökningsområdet i övrigt.

Ovan. Krukmakarga-
tan vy mot öster med
kv. Mullvaden andra
närmast i bild följd av
kv Råttan.

T.h. Kv. Mullvaden
andra i korsningen
Krukmakargatan/
Rosenlundsgatan, mot
Hornsgatan.

TÅLIGHETSANALYS

Närmiljö - byggnad

HUSHÖJD

Mot Torkel Knutssonsgatan bildas ett gatuturum som definieras av byggnader som är högre än Råttan 13 och som även har uppstickande fasadelement såsom frontespis, hörntorn och takkupor i olika utföranden.

Kvarterets något lägre topografiska placering bidrar till bedömningen att en tillbyggnad inom befintlig nockhöjd påverkar miljön i mindre utsträckning.

- Tålig

Mot Krukmakargatan finns inom kvarteret relationen till den lägre brandstationen samt intilliggande hörnhus att ta hänsyn till. Höjdrelationerna blir här mer synliga. Här bedöms en tillkommande volym påverka upplevelsen i högre grad.

- Känslig

ARKITEKTUR - STILVARIATION

Den befintliga byggnadens tydliga formspråk som bostadshus, tillsammans med marmor, ädelputs och koppar är sammanhållen, enkel och tidstypisk. Tillägg och förändringar kan lätt upplevas som dominerande.

En belysande och närliggande referens utgör kv Skjutsgossen, på andra sidan Krukmakargatan, som genom tillägg av glas kraftigt förändrat byggnadens 1940-talskaraktär.

- Känslig

TAKFOTSHÖJD

Avläsbarheten av den befintliga byggnadens avslutning är av stor betydelse för upplevelsevärdet.

- Känslig

Den befintliga takfotshöjden på grannfastigheten på Torkel Knutssonsgatan utgör en fortsättning av Hornsgatans takfotsnivå. Denna höjd bedöms vara av mindre betydelse vid en förändring.

- Tålig

TAKLANDSKAPET

Taklandskapen i närområdet uppvisar även stora variationer. Nyttillskott bedöms därför i mindre grad påverka helhetsintrycket.

- Tålig

Miljö - helhet

HUSHÖJD

Större avvikelser, d.v.s. kraftigt uppstickande byggnader, bedöms påverka upplevelsevärdet. Här sker även en påverkan på en aspekt i riksintressedefinitionen - "Stadssiluetten.....".

- Hög känslighet

Mindre avvikelser bedöms även kunna påverka helhetsupplevelsen. Här är takformen av stor betydelse för upplevelsen.

- Känslig

ARKITEKTUR - STILVARIATION

Inom området finns övervägande bostadsbyggnader med fasader gestaltade utifrån platsens och tidens förutsättningar. Det har inneburit nyttorelaterad arkitektur utan tydliga anspråk på status eller synlighet. Materialmässigt dominerar puts i gula och röda nyanser samt fasadsten med tegel i olika nyanser. Tydliga avvikelser från

dessa karaktärsdrag bedöms kunna ha stor inverkan på upplevelsen av miljön.

- Känslig

TAKFOTSHÖJD

Stadskvarterens upplevelse av takfotshöjd varierar i hög utsträckning, mycket på grund av den stora variation i tillkomstår. Därmed blir bedömningen att tillkomst av avvikande takfotshöjd inom området påverkar upplevelsevärdet i mindre grad.

- Tålig

TAKLANDSKAPET

Taklandskapen uppvisar stora variationer med utformningar från tidsperioderna 1900 till 1980-tal. Detta innebär allt från uppstickande hörntorn, frontespiser och takkupor till flacka eller helt platta tak. Nyttillskott bedöms i mindre grad påverka helhetsintrycket.

- Tålig

KULTURVÄRDEN

Kv Råttan 13

Kulturhistoriskt perspektiv

Kv Råttan 13 har byggnadshistoriska värden i sin egenskap som relativt oförändrad bostadsbyggnad från 1960-talet.

Gestaltningen med stora balkonger bedöms vara typisk för bostadsbyggnader placerade på tomter med förgårdsmark och i friare lägen. Innerstadens slutna stenstadskvarter från denna tidsperiod har annars gärna indragna balkonger.

Kv Råttan 13 är en föregångare till arkitekt Olle Zetterbergs senare uppförda hus i samma stil, varav flera även de i innerstadsmiljö. Zetterberg bedöms vara påverkad av sin tid hos arkitekt Ernst Grönwall.

Byggnaden uppfördes sannolikt som en konsekvens av tunnelbaneprojektets grundvattenpåverkan och ersätter en annan bostadsbyggnad från 1880-tal. Detta ger en samhällshistorisk dimension som effekt av infrastrukturens utbyggnad.

En ny hyresfastighet uppförd av privatvärd i innerstadsläge på söder var på 1960-talet något naturligt och en bild av samhällets struktur och ekonomi.

Huset är ett representativt exempel på en byggnad i Einar Mattssons anda, med enkla men gedigna material valda för att hålla i ett långt perspektiv.

Den historiska avläsbarheten i stadsväven är mycket tydlig genom de angränsande brandgavlarna, både den egna, invid brandstationen på Krukmakargatan, och den i Kv Råttan 9 i hörnet Torkel Knutssonsgatan/Hornsgatan.

Snabbköpet som tillkom 1965 hade kontinuitet i form av matvaruaffär i den tidigare byggnaden mot Torkel Knutssonsgatan.

Sockelvåningens marmorbeklädnad mot Torkel Knutssonsgatan motsvaras av konststen mot Krukmakargatan. Detta utgör en tydlig indikation för hur dåtiden uppfattade gatornas status.

Estetiskt perspektiv

Sockelvåningen (mot Torkel Knutssonsgatan) är klädd med exklusiv Ekebergsmarmor och glaspartier i ädelträ (teak?) vilket ger ett estetiskt värde. Ändrade skyltfönster och entré försvårar idag upplevelsen.

Den kraftfulla takfoten i koppar med det indragna sadeltaket gör att byggnaden upplevs som tidstypiskt modern med platt tak. Här finns ett visst arkitektoniskt värde.

Byggnadenstrapphusger,medsinkolmårds-marmor i golv och socklar, uttryck för dåtidens materialkänsla.

Socialt perspektiv

Bostadsbyggnad med stora kvaliteter beträffande miljö och funktionalitet. Centralt läge i staden och nära till service och kollektivtrafik.

Hyresfastighet i innerstadsläge medför sociala aspekter av betydelse för områdets sammansättning av boende.

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

Exteriör

- Fasader av ädelputs med sockelvåning av konststen och ekebergsmarmor.
- Portar av ädelträ och vita fönster- och balkongpartier med avfasade hörn.
- Bottenvåning med butikslokaler med skyltfönster av ädelträ.
- Den raka kopparplåtsklädda takfoten med indragen vindsvåning.
- Det indragna hörnet mot Torkel Knutssonsgatan.
- Byggnadens sammanhållna volym utan kraftigt uppstickande delar

Interiör

- Trapphus med golv av kolmårds-marmor och väggar med stucco lustro (?) samt räcken av smide och trä.

PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

- Om- och tillbyggnad ska ske med stor hänsyn till byggnadens värdebärande karaktärsdrag.
- Vid tillbyggnad bör byggnadens enkla och rationella formspråk särskilt beaktas tillika den visuella effekten av den indragna vindsvåningen.

KÄLLOR

Tryckta källor och litteratur

Otryckta källor

Råttan 13, Södermalm. Behovsbedömning för DP 2018-04254. Stadsmuseet 2018-04-20, d nr 4.1/1487/2018.

Internet

Stockholmskällan
www.stockholmskallan.se

Digitala Stadsmuseet
www.digitalastadsmuseet.se

Stockholms stad - bygg- och plantjänsten:
Gällande planer

Arkiv

Centrala arkivet - Stockholms stad